

Adaptacje III
Implementacje
konwergencje
dziedziczenie

BIBLIOTEKA

POSTSCRIPTUM POLONISTYCZNEGO

TOM 7

Redaktorzy naukowi serii

ROMUALD CUDAK
JOLANTA TAMBOR

Adaptacje III Implementacje konwergencje dziedziczenie

Pod redakcją naukową
WIOLETTY HAJDUK-GAWRON
i KAROLINY POSPISZIL

Katowice 2018

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Szkoła Języka i Kultury Polskiej
Katedra Międzynarodowych Studiów Polskich
Katedra Literatury Porównawczej

BIBLIOTEKA

POSTSCRIPTUM POLONISTYCZNEGO

Wersja elektroniczna: www.postscriptum.us.edu.pl

Tomy „Biblioteki Postscriptum Polonistycznego” są recenzowane anonimowo.
Wykaz recenzentów jest zamieszczony na stronach „Postscriptum Polonistycznego”
www.postscriptum.us.edu.pl

Korekta
AGATA KRAWCZYK

Projekt okładki
MAREK FRANCIK

Publikacja sfinansowana przez
UNIwersytet ŚLĄSKI w KATOWICACH

Adres
„Postscriptum Polonistyczne”
Szkoła Języka i Kultury Polskiej UŚ
pl. Sejmu Śląskiego 1, 40-032 Katowice
tel./faks: +48 322512991, tel. 48 322009424
e-mail: postscriptum@us.edu.pl
www.postscriptum.us.edu.pl

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wydawnictwo Gnome, Katowice

Dystrybucja
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
e-mail: wydawus@us.edu.pl; www.wydawnictwo.us.edu.pl
tel.: 48 32 3592056

Nakład: 250 egz.
ISSN 1898-1593
ISBN 978-83-63268-56-5

Spis treści

WIOLETTA HAJDUK-GAWRON, KAROLINA POSPISZIL Słowo od redaktorek	7
Adaptacje/Implementacje	13
ZBIGNIEW KADLUBEK: Rzymski model adaptacyjny. Miniatura myślowa	15
EWA DRAB: Polskie korzenie w <i>Wybranej</i> Naomi Novik, czyli adaptacja słowiańskich baśni i polskiej kultury w literaturze fantasy	21
ANNA DEPTA: Adaptacje filmowe polskich powieści kryminalnych na przykładzie twórczości Zygmunta Miłoszowskiego	35
TOMASZ GĘSINA: Topografia przemieszczeń. Miejsca (u)tracone i (od)zyskane w <i>Niebku</i> Brygidy Helbig	51
TOMASZ KACZMAREK: <i>Śmierć na gruszy</i> Witolda Wandurskiego, czyli polska wersja teatru ekspresjonistycznego	65
MALGORZATA ANDRZEJAK-NOWARA: <i>Wesele na podstawie „Wesela”</i> z Teatru im. Jana Kochanowskiego w Opolu – recykling czy adaptacja	77
BOGUSŁAWA BODZIOCH-BRYŁA: Nowomediałne transpozycje pamięci historycznej w wideoklipowej poezji Katarzyny Giełżyńskiej oraz cyfrowych utworach Leszka Onaka	87
AGNIESZKA TAMBOR: Adaptacja kontekstu kulturowo-historycznego w tłumaczeniu tytułów filmowych	105
MICHAŁ KAMIŃSKI: Pogodzony z historią. Recepcja i adaptacja sędziego Mieczysława Widaja	117
Konwergencje	133
JACEK PONIEDZIAŁEK: Perennialistyczna teoria narodu Benedykta Zientary	135

ADRIANA LOIODICE: Arboresze we Włoszech – tożsamość etniczna grupy	151
OLGA PAVLIUK (PAWLUK): Wybrane kryteria subiektywnej identyfikacji eticznej na przykładzie Polonii obwodu zaporoskiego	165
KRYSTIAN WĘGRZYNEK: Maszyna do życia? Ślązak w dialektyce pana i niewolnika	177
Dziedziczenie	187
MARIA DZIAŁO: Nowe życie starych skrzyń. Wyniki badań terenowych nad skrzyniami i kuframi wiannymi z pogranicza Lubelszczyzny i Podkarpacia	189
ANETA GŁOWACKA: <i>Biała siła, czarna pamięć</i> – teatr jako pole walki o pamięć	199
BOŻENA TARAN: Sztuka kina jako wizualne medium pamięci o wojnie: Chorwacja, Bośnia i Hercegowina (1991–1995)	211
KAROLINA POSPISZIL: Mały naród, małe dziedzictwo? <i>Česká otázka</i> w eseistyce XX i XXI wieku (wybrane przykłady)	219

Słowo od redaktorek

Odbywające się od 2012 roku spotkania naukowe pod wspólnym tytułem *Adaptacje*, zainicjowane przez Katedrę Międzynarodowych Studiów Polskich Uniwersytetu Śląskiego, a współorganizowane przez Szkołę Języka i Kultury Polskiej oraz Katedrę Literatury Porównawczej, przерodziły się w rozważania na temat teorii i praktyki szeroko rozumianej adaptacji.

Pierwsze spotkanie poświęcone adaptacjom obejmowało zagadnienia z zakresu języka, literatury i sztuki. W monografii pokonferencyjnej pomieszczono teksty poświęcone pojęciu adaptacji w różnych dyskursach i znaczeniach – od jego etymologii po współczesne zastosowania. Druga konferencja z serii *Adaptacje* dotyczyła przede wszystkim transferów kulturowych. Tym razem wystąpienia badaczy literatury, kultury, etnografii, socjologii oraz prawa oscylują wokół doprecyzowanych zagadnień, a mianowicie wokół implementacji, konwergencji i dziedziczenia w kulturowym obszarze Europy Środkowej i Południowej.

Adaptacja jest nierozzerwalnie związana z byciem w świecie człowieka; dotyczy nie tylko działalności kulturowej, ale także umiejętności przystosowania się do zmieniającej się rzeczywistości, jak i dostosowania do nas warunków, w których żyjemy. Zjawisko adaptacji jest fenomenem od lat zajmującym naukowców, należy się jednak wystrzeżać – co podkreśla autorka książki *A Theory of Adaptation*, Linda Hutcheon – rozpatrywania go jedynie w kontekście twórczości literackiej i filmowej. Trzeba sięgnąć do innych obszarów życia i kultury, a także do czasów odleglejszych niż obecne, bowiem adaptacje nie są wyłącznie związane z ponowoczesnością czy z estetyką postmodernistyczną, ale pojawiały się już dużo wcześniej, stając się w niektórych okresach, np. w epoce wiktoriańskiej, swoistym sposobem życia – i pewnym rodzajem dziedzictwa:

W epoce wiktoriańskiej mieliśmy nawyk adaptowania niemal wszystkiego – i prawie w każdym możliwym zakresie; poematy, powieści, sztuki, opery, obrazy, piosenki, tańce i żywe obrazy były nieprzerwanie adaptowane

z jednego medium do innego i z powrotem. My, w czasach postmodernizmu, wyraźnie odziedziczyliśmy ten sam nawyk, ale mamy jeszcze więcej nowych materiałów na podorędziu – nie tylko film, telewizję, radio czy różnorodne media elektroniczne, co jest już oczywistością, ale też parki tematyczne, rekonstrukcje historyczne, eksperymenty z rzeczywistością wirtualną. Jaki tego skutek? Adaptacja rozprzestrzenia się w szalonym tempie. Dlatego nie da się zrozumieć jej przyciągania (atrakcyjności), jeśli rozważa się ją wyłącznie w kontekście powieści czy filmów¹ (Hutcheon 2006, xi).

Nierozłącznie związane z zagadnieniem adaptacji implementacje, konwergencje oraz dziedziczenie, a więc absorbowanie, przystosowanie, (za)stosowanie, twórcze i odtwórcze powtórzenia, dostosowywanie siebie i tego, co wokół, do określonych warunków, zbieżności świadome i nieświadome, wreszcie odnajdowanie czy szukanie korzeni, radzenie sobie z ciężarem dziedzictwa, stanowią kuszący przedmiot badań interdyscyplinarnych, a zainteresowanie nimi jest konsekwencją wcześniejszych poszukiwań i rozpoznań na gruncie teoretycznym i kulturowym. Sięgając po pojęcia zadomowione już w humanistyce (adaptacja, dziedzictwo), jak i po terminy wypracowane na gruncie nauk społecznych (konwergencje) czy nauk ścisłych (implementacje), staramy się wskazać ścieżki dalszych rozważań nad zjawiskiem adaptacji. Aby jednak nie wprowadzać terminologicznego chaosu, decydujemy się na krótki opis stosowanych, a niezadomowionych jeszcze dobrze w interesujących nas kontekstach terminów.

Implementacja jest pojęciem zapożyczonym z nauk informatycznych i technicznych, definiowanym jako „proces opracowywania koncepcji rozwiązań informatycznych, algorytmów, modeli i obiektów abstrakcyjnych oraz proces realizacji intelektualnych wytworów programistycznych, elektronicznych lub mechatronicznych” (Ubermanowicz 2014, 46). Na gruncie nauk huma-

¹ Oryg.: „The Victorians had a habit of adapting just about everything – and in just about every possible direction; the stories of poems, novels, plays, operas, paintings, songs, dances, and *tableaux vivants* were constantly being adapted from one medium to another and then back again. We postmoderns have clearly inherited this same habit, but we have even more new materials at our disposal – not only film, television, radio, and the various electronic media, of course, but also theme parks, historical enactments, and virtual reality experiments. The result? Adaptation has run amok. That’s why we can’t understand its appeal and even its nature if we only consider novels and films”. Na wielowariantowość adaptacji, szeroki zasięg tego zjawiska, obejmujący wiele dziedzin ludzkiej aktywności (nie tylko kulturalnej) zwracają uwagę m.in. Brian McFarlane, Robert Stam, Thomas Leitch, Julie Sanders czy Christine Geraghty. Zob. np. Leitch 2008, 63–77.

nistycznych i społecznych implementację rozumiemy jako wypracowanie i/lub przystosowanie formy wypowiedzi do medium lub czynność odwrotną (gdy to medium dostosowuje się/jest dostosowywane do wypowiedzi); pojęcie to obejmowałoby także proces „projektowania” odbiorcy, uczenia go odczytania przekazu lub korzystania z wybranego medium, co ma zwłaszcza zastosowanie w twórczości funkcjonującej w Internecie czy twórczości intermedialnej. Nowatorskie rozwiązania adaptacyjne, w tym implementacje, mają na uwadze odbiorcę, który wykształcił umiejętność kontaminowania wielu kanałów przekazujących treści wizualne, dźwiękowe i słowne (pisane bądź mówione).

Konwergencja jest terminem pierwotnie używanym przede wszystkim w naukach społecznych i określającym proces upodabniania się początkowo odległych i niepodobnych zjawisk (społecznych czy ekonomicznych), a także proces dochodzenia przez różne społeczeństwa do podobnych etapów rozwoju (Sztompka 2005, 28); szybko jednak zostało ono zaadaptowane przez medioznawców, rozszerzając swoje znaczenie² i stając się jednym z najważniejszych pojęć służących do opisu dynamicznie zmieniającej się przestrzeni medialnej, głównie za sprawą kanonicznej już książki Henry’ego Jenkinsa *Kultura konwergencji. Zderzenie starych i nowych mediów* (Jenkins 2007). Wraz ze wzrastającą liczbą publikacji dotyczących konwergencji mediów, samo pojęcie zyskiwało nowe konteksty i stało się poręcznym terminem do opisu szerszych zjawisk społecznych, w tym problemów z określeniem własnej tożsamości czy identyfikacji narodowej, związanych ze zmianami zachodzącymi w nowoczesnych i ponowoczesnych społeczeństwach³ – i takie rozumienie konwergencji proponujemy, pamiętając jednak o stałym elemencie większości definicji pojęcia, na co uwagę zwraca Paweł Rutkiewicz (2014, 56), tj. o niesymetryczności sił w relacji konwergencji (czy będzie to globalizujący Zachód w stosunku do kultur lokalnych, czy też narracja większościowa wobec mniejszościowej).

W namyśle nad adaptacjami rozpatrywanymi w kontekstach implementacji, konwergencji i dziedziczenia ograniczyliśmy jednak pole badawcze do obszaru kulturowego Europy Środkowej i Południowej. Nie jest to przypadkowy wybór – region ten uznajemy za nader interesujący przedmiot poszukiwań i analiz, po części ze względu na jego silnie pograniczny charak-

² Co jest typowe dla wielu terminów we współczesnej humanistyce, czego przykładem może być pojęcie interdyscyplinarności – zob. Tabaszewska 2013.

³ Szerzej o przemianach terminu i zasadności jego stosowania w naukach humanistycznych pisze np. Rutkiewicz 2014.

ter, wielokulturowość oraz różnorodność autochtonicznych i napływowych kultur, co nie pozostało bez znaczenia dla tworzenia się na tym terenie kulturowych form pośrednich czy hybrydycznych, będących wynikiem nie tylko adaptacji, ale także komunikacji międzykulturowej. Dodatkowo na lokalne kultury wpływ miały skomplikowane zaszłości historyczne, mnogość dyskursów (i nacisków) ideologicznych, a także, co nie mniej istotne, peryferyjność (czy „półperyferyjność” – zob. np. Wallerstein 1976; Featherstone i Kazamias 2001) w stosunku do wielkich centrów kulturowych, a na niektórych obszarach także zjawiska społeczne i kulturowe noszące cechy kolonializmu czy zależności (zob. np. Gosk i Kołodziejczyk 2014).

Mając świadomość złożoności fenomenu adaptacji i pojemności samego terminu, staramy się w czasie spotkań konferencyjnych pokazać i omówić nie tylko różne podejścia teoretyczne do tego problemu, ale także analizy poszczególnych zjawisk. Uważamy bowiem, że nie można analizować czy interpretować współczesnego świata ani rozwijać szeroko rozumianych nauk humanistycznych bez świadomości mechanizmów adaptacyjnych. Przy czym adaptacji nie postrzegamy jako zjawiska zubożającego dzieło wyjściowe czy okradającego je z wartości estetycznych, etycznych czy innych. Mamy świadomość, że działania adaptacyjne mogą prowadzić do powstania nowej jakości, form hybrydycznych, emergentnych, pogranicznych, opartych na dialogu – i funkcjonujących w każdej dziedzinie życia, czego dowodem jest prezentowana publikacja.

Zebrane w niniejszym tomie artykuły podkreślają interdyscyplinarność pojęcia adaptacji oraz oddają charakter zmian i przekształceń odbywających się na styku kultur, form, gatunków i narracji. Postanowiłyśmy zachować strukturę wystąpień zaprojektowaną podczas konferencji, dlatego artykuły zostały zgrupowane w trzech kategoriach: adaptacje/implementacje, konwergencje i dziedziczenie.

Bibliografia

- Featherstone K., Kazamias G., 2001, *Introduction: Southern Europe and the Process of 'Europeanization'*, in: *Europeanization and the Southern Periphery*, ed. Featherstone K., Kazamias G., New York, p. 1–23.
- Frus Ph., Williams Ch., eds., 2010, *Beyond Adaptation: Essays on Radical Transformations of Original Works*, Jefferson, North Carolina.
- Gosk H., Kołodziejczyk D., 2014, *Historie, społeczeństwa, przestrzenie dialogu. Studia postzależnościowe w perspektywie porównawczej*, Kraków.

- Hutcheon L., 2006, *A Theory of Adaptation*, New York.
- Jenkins H., 2007, *Kultura konwergencji. Zderzenie starych i nowych mediów*, przeł. Bernatowicz M., Filiciak M., Warszawa.
- Leitch T., 2008, *Adaptation Studies at a Crossroads*, „Adaptation”, vol. 1, no. 1, p. 63–77.
- Rutkiewicz P., 2014, *Konwergencja a kondycja nauk humanistycznych*, „Hybris”, nr 26, s. 46–66.
- Sztompka P., 2005, *Socjologia zmian społecznych*, przeł. Konieczny J., Kraków.
- Tabaszewska J., 2013, „Wędrujące pojęcia”. *Koncepcja Mieke Bal – przykład inter- czy transdyscyplinarności?*, „Studia Europea Gnesnensia”, nr 8, s. 113–130.
- Ubermanowicz S., 2014, *Implementacja*, w: *Strategia nauczania-uczenia się infotechniki*, red. Dylak S., Ubermanowicz S., t. I, Poznań, s. 46–51.
- Wallerstein I., 1976, *Semi-Peripheral Countries and the Contemporary World Crisis*, „Theory and Society”, vol. 3, no. 4, p. 461–483.